

Zadanie realizowane w ramach "Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019-2022"
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

Anna Maślak, Jan Święch, Edwin Wilbik

Poradnik translokacji zabytkowych budynków drewnianych

PORADNIK TRANSLOKACJI ZABYTKOWYCH BUDYNKÓW DREWNIANYCH
opracowano w ramach realizacji zadania 1.2.2. „Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich”, wyszczególnionego w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (dokumencie przyjętym uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.), w ramach szczegółowego celu programowego „Optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego” – kierunku służącemu „wzmocnieniu systemu ochrony na poziomie centralnym”.

Spis treści:

1. Wprowadzenie	4
2. Informacje wstępne	6
2.1. Co to jest obiekt zabytkowy?	6
2.2. Jakie są formy ochrony zabytków?	6
2.3. Co to jest translokacja zabytku i jakie są jej cele?	8
2.4. Istota i wartości zabytkowej architektury regionalnej	8
3. Wybór obiektu do translokacji i procedury administracyjne	10
3.1. Gdzie znajdziemy informację o obiektach	10
3.2. Sposoby wyboru obiektów translokowanych do muzeów typu skansenowskiego	10
3.3. Procedury uzgodnień i pozwoleń na translokację zabytku architektury wpisanego do rejestru zabytków	11
3.4. Procedury uzgodnień i pozwoleń na translokację zabytku architektury znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków	15
4. Rozpoznanie i diagnoza stanu technicznego obiektu przed translokacją	17
5. Dokumentacje niezbędne do translokacji zabytku	22
5.1. Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa i fotograficzna	22
5.2. Badania historyczno-architektoniczne	23
5.3. Ekspertyza mykologiczna	25
5.4. Ekspertyza techniczna stanu zachowania	26
5.5. Dokumentacja rozbiórkowa	27
5.6. Programy prac konserwatorskich	28
5.7. Dokumentacja projektowa translokacji zabytku	29
5.8. Dokumentacja powykonawcza	29
6. Translokacja zabytku	31
6.1. Metody translokacji zabytków	31
6.2. Wytyczne do demontażu	33
6.3. Ocena stanu zachowania i klasyfikacja elementów w trakcie demontażu	35
6.4. Sposoby i systemy znakowania elementów	35
6.5. Wytyczne do montażu	36
6.6. Konserwacja elementów drewnianych obiektu translokowanego	37
7. Możliwości pozyskiwania dofinansowania na translokację obiektu przez indywidualnych użytkowników	40
7.1. Dotacje z budżetu państwa	40
7.2. Dotacje z budżetu jednostek samorządu terytorialnego	42
8. Literatura:	44

1. Wprowadzenie

Przenoszenie obiektów architektury drewnianej, w szczególności wiejskiej, było w przeszłości często spotykanym zjawiskiem. Powodem takich decyzji były m. in.: zmieniające się warunki fizjograficzne terenu, nowy status własnościowy budynków, czy też procesy komasacji i separacji gruntów wiejskich oraz związane z nimi translokacje zabudowań zagród na nowe miejsca. Zdarzały się też przypadki przenoszenia chałup w trakcie podejmowanych migracji. W takich sytuacjach prace rozbiórkowe i powtórny montaż budynków powierzano cieślom, którzy posługiwali się oryginalnymi sposobami znaczenia elementów ich konstrukcji, pozwalającymi na sprawne przeprowadzenie całości procesu translokacji.

Specyficzną formą przenoszenia obiektów drewnianej architektury, są translokacje mające na celu ich konserwatorską ochronę. Pierwszą taką celową procedurę zastosował w 1841 r. Johan Chrystian Dahl. Ten uznany artysta malarz, świadomy z jednej strony ogromnej wartości zabytkowej średniowiecznego drewnianego kościoła położonego nad jeziorem Wang, z drugiej zaś, grożącej mu zagłady, wykupił obiekt i sporządził jego dokumentację rozbiórkową. Rozebraną świątynię podarowano królowi Prus – Fryderykowi Wilhelmowi IV z planem jej powtórnego montażu w poczdamskim parku. Ostatecznie świątynia trafiła do Karpacza na Dolnym Śląsku, gdzie po pracach rekonstrukcyjnych w 1842 r., zaczęła pełnić funkcję obiektu sakralnego, którą sprawuje do chwili obecnej¹.

Najczęściej jednak, translokacje zabytkowych obiektów architektury drewnianej dokonywane były w celach ich ochrony w muzeach na wolnym powietrzu, które w Polsce w potocznym języku nazywane są „skansenami”². Muzea te wypracowały precyzyjne zasady tworzenia dokumentacji niezbędnych do prawidłowego przebiegu skomplikowanego procesu translokacji zabytku. Podobnie przedstawia się sytuacja z systemami oznakowania rozbieranych obiektów³.

---

¹ J. Czajkowski, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok 1984, s. 13.

² Skansen – to nazwa własna pierwszego muzeum na wolnym powietrzu w świecie. Twórcą tej placówki był Artur Hazelius – szwedzki etnograf. Otwarto ją dla publiczności w 1891 r. w Sztokholmie. Słowo „skansen” oznacza w języku szwedzkim „szaniec”. Muzeum nazwano „Skansenem”, bowiem powstało na dawnych terenach wojskowego poligonu, gdzie znajdowały się szańce. W Polsce również jedno z blisko czterdziestu muzeów na wolnym powietrzu uzyskało lokalizację na terenach byłego poligonu wojskowego. Jest nim Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu, założone w 1961 r.

³ L. Smockiewicz, *Metody i organizacja prac przy przenoszeniu obiektów zabytkowych budownictwa ludowego – na podstawie doświadczeń Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1966, nr 3, s. 46–63; H. Olszański, *Dokumentacja konserwatorsko-budowlana na potrzeby muzeów skansenowskich*, „Acta Scansenologica” 1980, t. 1, s. 41-58; J. Święch, *Problemy konserwacji i profilaktyki konserwatorskiej obiektów techniki na ekspozycjach polskich muzeów na wolnym powietrzu*, [w:] *Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów*, pod red. J. Święcha, L. Satnick, H. Nowickiej,

W drugiej połowie ubiegłego stulecia również prywatne osoby zaczęły kupować zabytkowe obiekty wiejskiej architektury w celu adaptowania ich na domy rekreacyjne lub całoroczne⁴, część z nich translokowano na nowe miejsca. To pozytywne zjawisko, pozwalające na ratowanie większej liczby obiektów tradycyjnej wiejskiej architektury, starają się wspierać środowiska związane z ochroną i konserwacją zabytków oraz muzealników z placówek skansenowskich. Jedną z form wsparcia w tym zakresie jest niniejsze, poradnikowe opracowanie. Adresowane jest ono głównie do osób prywatnych, podejmujących próbę translokowania zabytkowych obiektów drewnianej architektury, ale też do fachowców zajmujących się translokacjami. Przedstawiamy bowiem aktualnie standardy w interesujących nas procedurach, które mogą stanowić punkt odniesienia, refleksji i odpowiedzi na pytanie: jak poprawnie i skutecznie przenieść zabytek o konstrukcji drewnianej, by zachować jego charakter i nie pozbawić go wartości zabytkowych?

A. Kuberki, Szreniawa 2006, s. 9-14.

⁴ T. Sadkowski, K. Szarejko, *Chata za miastem na Kaszubach i Kociewiu*, Gdańsk 1978, s. 63.

2. Informacje wstępne

2.1. Co to jest obiekt zabytkowy?

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek jako:

...nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 „u.o.z.”).

Natomiast zabytek nieruchomy z którymi mamy do czynienia w przypadku budowli drewnianych określany jest jako: *...nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa powyżej.*⁵

Zabytki architektury drewnianej, zwłaszcza z terenów wiejskich, stanowią wyjątkową grupę obiektów, których ochrona *in situ* jest trudnym zadaniem dla urzędów ochrony zabytków. Obiekty te stanowią świadectwo minionych czasów i związane są z działalnością człowieka. Posiadają cechy regionalne związane z danym obszarem etnograficznym. Są nieodłącznymi elementami rodzimego krajobrazu kulturowego.

2.2. Jakie są formy ochrony zabytków?

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określono następujące prawne formy ochrony zabytków (art. 7 u.o.z.):

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zabytki architektury drewnianej objęte jedną z powyższych form ochrony wymagają współdziałania na etapie wszelkich działań pomiędzy właścicielem lub użytkownikiem wieczystym a odpowiednimi dla miejsca lokalizacji zabytku wojewódzkimi urzędami ochrony zabytków.

---

⁵ „Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r., Dz.U. z 2022 r., poz. 840, dalej u.o.z.

Równocześnie obok prawnych form ochrony konserwatorskiej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje zbiory ewidencyjne zabytków nieruchomych stanowiące podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województw, powiatów i gmin (art. 21 u.o.z.): krajową ewidencję zabytków (art. 22 ust. 1 u.o.z.), wojewódzką ewidencję zabytków (art. 22 ust. 2 u.o.z.) oraz gminną ewidencję zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.). Wojewódzka i krajowa ewidencja zabytków prowadzone są przez organy rządowej administracji publicznej, a gminna ewidencja zabytków przez organy administracji samorządowej. Ujęcie w gminnej ewidencji zabytków stwarza organom ochrony zabytków kompetencje do wypowiedzania się i uzgodnień w zakresie dotyczącym m.in. ustalania warunków ochrony w dokumentach planistycznych, co wynika z brzmienia art. 7 pkt. 4 u.o.z., a także uzgadniania projektów pozwoleń na budowę na podstawie art. 39 ust. 3 Prawo budowlane.

Podstawową formą ochrony zabytków jest wpis do rejestru zabytków, który prowadzi właściwy terytorialnie Wojewódzki Konserwator Zabytków (dalej WKZ). W przypadku zabytków architektury jest to rejestr zabytków nieruchomych. Rejestr zawiera dane osobowe obejmujące imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela czy posiadacza zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez WKZ z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Ochrona zabytków – realizowana jest głównie przez urzędników i pracowników instytucji szczebla rządowego i samorządowego działających w ramach swoich struktur administracyjnych. Zadania te wykonuje się poprzez przygotowywanie przepisów i warunków sprzyjającym zachowaniu i prawidłowym wykorzystaniu zabytków oraz zapewnienie warunków finansowych utrzymania, zagospodarowania, trwałego zachowania i wykonywania prac przy zabytkach. Wśród działań są np. kontrole stanu zachowania i wykorzystywania zabytków, przeprowadzane przez odpowiednie organy administracyjne z udziałem właścicieli i użytkowników obiektów, wydawanie stosownych zaleceń czy nakazów.

Skreślenie zabytku lub jego części z rejestru zabytków leży w kompetencji ministra ds. kultury i dziedzictwa narodowego. Możliwe jest to tylko wtedy gdy nastąpi zniszczenie zabytku i utrata jego wartości – historycznej, artystycznej lub naukowej. Może to również

*nastąpić kiedy w wyniku przeprowadzonych badań ujawnione zostaną nowe fakty, które dyskwalifikują ustalone na etapie wpisu wartości zabytku.*⁶

Przemieszczenie zabytku nieruchomego do muzeum (np. parku etnograficznego) i wpisanie go do muzealnej księgi inwentarzowej również jest podstawą do jego skreślenia z rejestru zabytków (art. 13 ust. 4 pkt 2 u.o.z.), po uprzednim przeprowadzeniu właściwego postępowania administracyjnego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 13 ust. 1 pkt 5 u.o.z).

2.3. Co to jest translokacja zabytku i jakie są jej cele?

Translokacja/relokacja/przemieszczenie to ostateczny sposób ochrony obiektu budowlanego, zmienia bowiem jego naturalne otoczenie i kontekst przestrzenny. W praktyce obiekty drewniane najczęściej translokowane są do skansenów, czyli do muzeów na wolnym powietrzu w celu zachowania charakterystycznych przykładów drewnianej architektury poszczególnych regionów Polski. Translokacja może też być działaniem wymuszonym, np. koniecznością ochrony zabytku zagrożonego zniszczeniem lub niemogącego nadal funkcjonować w swej pierwotnej lokalizacji. W przypadku inwestycji niemających na celu ratowanie zabytku lub niezwiązanych z przenoszeniem go na teren parków etnograficznych, translokacja zabytku powinna być dopuszczalna tylko w wyjątkowych sytuacjach. Jest to działanie, które na zawsze zmienia otoczenie i kontekst przestrzenny obiektu, a może też prowadzić do uszkodzenia historycznej substancji oraz pozbawić obiekt wartości zabytkowych.

Przemieszczenie zabytku wymaga pozwolenia właściwego dla pierwotnego miejsca położenia zabytku Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ). Należy jednak pamiętać że WKZ zazwyczaj będzie dążyć do zachowania budynku *in situ* – czyli w jego pierwotnej lokalizacji. W związku z powyższym, translokacja powinna odbywać się według ściśle określonych zasad (ujętych w niniejszym opracowaniu) mających na celu dobro obiektu. Proces przemieszczenia nie powinien bowiem wpłynąć negatywnie na wartości zabytkowe, zarówno w odniesieniu do formy i konstrukcji obiektu, jak i wartości wynikających z kontekstu i specyfiki jego pierwotnego położenia oraz zagospodarowania.

2.4. Istota i wartości zabytkowej architektury regionalnej

Wiejska architektura była fenomenem kulturowy kształtowanym do połowy XX wieku przez warunki fizjograficzne i społeczno-gospodarcze określonego terenu, a także jej funkcje

---

⁶ A. Hamberg-Federowicz, *Zabytki. Przewodnik dla właścicieli, użytkowników i pasjonatów zabytków oraz pracowników samorządu terytorialnego*, Szczecin 2012, s. 21.

praktyczne oraz upodobania estetyczne ludności, połączone z twórczą pracą miejscowych cieśli. Decydowały one m.in o: doborze miejscowych, powszechnych i tanich materiałów budowlanych, kompozycjach brył budynków, a co się z tym wiązało, także stosowanych konstrukcjach i technikach budowlanych. Przypomnijmy też, że od końca XVIII wieku tereny należące do państwa polskiego, znalazły się w granicach trzech państw zaborczych – Austrii, Prus i Rosji, które prowadziły różną politykę społeczno-gospodarczą, a po zakończeniu II wojny światowej do Polski przyłączono ziemie o innej specyfice kulturowej i stosowanych odmiennych typach konstrukcji architektury drewnianej. Przywołajmy w tym miejscu choćby tylko ustawy uwłaszczeniowe, czy zapisy prawa budowlanego, które w istotny sposób wpływały na kształtowanie architektury wiejskiej⁷. Wiejskie budownictwo było również podporządkowane, w szczególności zaś jego detale architektoniczne, funkcjom wynikającym z organizacji pracy w zagrodzie na którą wpływ miał klimat i rytm dobowy. W końcu też, specyficzne upodobania estetyczne miejscowej ludność przekładały się, na stosowanie szeregu oryginalnych elementów zdobniczych.

Wszystkie wymienione powyżej uwarunkowania miały wpływ na kształtowanie się architektury wiejskiej, ponieważ jednak ich zestaw w różnych częściach kraju był inny, formułowały się jej regionalne odmiany budownictwa. Dlatego właśnie, przykładowo – chałupa kujawskiego chłopca nie mogłaby powstać na Podhalu – i odwrotnie. Nie możemy zatem mówić o jednym polskim stylu budownictwa wiejskiego, ale o bogactwie jego regionalnych odmian, charakteryzujących się wyjątkowo harmonijnym wkomponowaniem w miejscowy krajobraz naturalny. **Taka zaś konstatacja podpowiada, że podejmując decyzję o translokacji zabytkowego obiektu, powinno uwzględnić się zalecenie, aby nowa jego lokalizacja nie przekroczyła granic etnograficznych regionu.**

---

⁷ Cz. Krawczak, *Prawo budowlane na ziemiach polskich od połowy XVIII wieku do 1939 roku*, Poznań 1975, s. 147.

3. Wybór obiektu do translokacji i procedury administracyjne

3.1. Gdzie znajdziemy informację o obiektach

Najpopularniejszą formą szukania informacji o obiektach drewnianej architektury i możliwościach ich zakupu są media społecznościowe i serwisy aukcyjne w szczególności te, związane z grupami osób pasjonujących się turystyką regionalną, agroturystyką oraz problematyką różnych odmian budownictwa wiejskiego. Na tych forach często pojawiają się również oferty sprzedaży budynków drewnianych. Ponadto, informacje w interesującym nas zakresie możemy niekiedy uzyskać w urzędach gmin, Wojewódzkich Urzędach Ochrony Zabytków oraz w muzeach na wolnym powietrzu. Jeszcze innym sposobem, tworzącym jednocześnie dobry klimat do późniejszych dobrych relacji z lokalną społecznością, są indywidualne poszukiwania określonego obiektu w terenie.

Jeśli konkretny budynek jest już wstępnie wytypowany, informacji na jego temat w pierwszej kolejności powinniśmy szukać we właściwym Urzędzie Gminy. Tam właśnie dowiemy się czy obiekt objęty jest ochroną konserwatorską oraz ewentualnie którą z jej form: czy znajduje się w gminnej ewidencji zabytków (dalej GEZ), która prowadzona jest przez Urzędy Gmin, czy też w rejestrze zabytków prowadzonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jeśli obiekt widnieje w GEZ, to powinien posiadać założoną kartę gminnej ewidencji zabytków. W karcie zawarte są podstawowe informacje o obiekcie: czas powstania, własność, adres, funkcja, stan zachowania i informacja o formie ochrony. Jeżeli wpisany jest do rejestru zabytków to udajemy się do właściwego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Obiekty rejestrowe powinny posiadać opracowaną kartę ewidencyjną zabytków architektury i budownictwa tzw. „kartę białą”. Odnajdziemy w niej więcej informacji takich jak historia, opis formalny, dokumentacja fotograficzna itp.

3.2. Sposoby wyboru obiektów translokowanych do muzeów typu skansenowskiego

Wybór obiektów do translokacji na teren muzeum na wolnym powietrzu poprzedzają badania terenowe, w ramach których poszukuje się budynków, wpisujących się w koncepcję programu szczegółowego i zagospodarowania przestrzennego danego muzeum. W muzeach na wolnym powietrzu pokazywane są najczęściej przykłady architektury najbardziej charakterystyczne dla określonego regionu etnograficznego z uwzględnieniem: przyjętego zakresu czasowego dla całej ekspozycji, różnorodności typów budynków – odzwierciedlających strukturę społeczną, majątkową i zawodową wsi oraz materiałów, technik

budowlanych i konstrukcji⁸. Prowadzone w muzeach na wolnym powietrzu badania terenowe, są także okazją do dokumentowania stanu zachowania obiektów architektury na danym obszarze. Ich zasięg przestrzenny oraz zakres tematyczny określa statut określonej placówki.

3.3. Procedury uzgodnień i pozwoleń na translokację zabytku architektury wpisanego do rejestru zabytków

Uzyskanie pozwolenia na translokację obiektu architektury wpisanego do rejestru zabytków, wymaga całego szeregu uzgodnień. Ich kolejność, treść aplikacji oraz niezbędne załączniki prezentujemy w zamieszczonej poniżej wskazówce:

a. Informacje o wpisaniu obiektu architektury do rejestru zabytków

W pierwszej kolejności należy rozpoznać, czy interesujący nas obiekt jest wpisany do rejestru zabytków. Informację taką uzyskamy w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków (WUOZ). Uzyskana sygnatura potwierdzająca wpis, będzie niezbędna przy składaniu wniosku o uzgodnienia i pozwolenie na translokację obiektu we właściwym WUOZ.

b. Wniosek o wydanie zaleceń konserwatorskich

Kolejnym krokiem jest złożenie we właściwym WUOZ wniosku o wydanie zaleceń konserwatorskich. We wniosku należy podać: sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenie, planowane prace konserwatorskie, a także zakres zmian wprowadzonych w obiekcie w trakcie konserwacji i translokacji⁹.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w odpowiedzi na złożony wniosek określa zalecenia konserwatorskie, wskazując na:

- **uwarunkowania historyczne**, w których określa się typ budynku oraz jego historię (o ile ta jest znana), a także stan zachowania budynku;
- **uwarunkowania prawne**, w których określa prawne aspekty wydania uwarunkowań konserwatorskich dla obiektu posiadającego status zabytku wpisanego do rejestru zabytków oraz na przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków (art. 36 ust. 1 pkt 1, art. 36 ust. 1 pkt 6 u.o.z.). Warunki wydania takiego pozwolenia określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorski przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę

---

⁸ Szerzej zagadnienie to omówiono w: J. Świąch, R. Tubaja, *Muzea etnograficzne typu skansenowskiego w Polsce. Założenie merytoryczne a realizacja*, [w:] *Skanseny po latach- założenia a realizacja*, Nowy Sącz 1996, s. 7-21.

⁹W prawie budowlanym nie istnieje niestety określenie translokacji. Ten termin nazwany jest „budową zabytku (z przeniesienia)” lub „rozbiórką z przeniesieniem”.

Skarbow Dziejictwa, prac i robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działa przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także architektonicznych i poszukiwa zabytków (Dz. U. z 2021, poz. 81).

- **zalecenia konserwatorskie**, w których zazwyczaj wskazuje się wprawdzie, że optymalnym rozwiązaniem jest prowadzenie prac konserwatorskich obiektu w jego miejscu pierwotnego posadowienia – *in situ*, ale jednocześnie jest mowa o szczególnych przypadkach, w których dopuszcza się działa translokacyjne z dokładnym określeniem nowego miejsca lokalizacji. Informuje się również, że przed translokacją budynku należy wykonać jego dokładną inwentaryzację architektoniczną oraz ewentualnie dokumentację badawczą ze wskazaniem rodzajów niezbędnej dokumentacji. Ostatni punkt zaleceń stanowi opis działa niedopuszczalnych, które mogą zmienić charakter obiektu lub jego bryłę.

c. Wniosek o wydanie pozwolenia na przemieszczenie zabytku nieruchomego

Po otrzymaniu pozytywnych odpowiedzi na złożony wniosek o określenie zaleceń konserwatorskich, kolejnym etapem będzie złożenie „wniosku o wydanie pozwolenia na przemieszczenie zabytku nieruchomego”. Jednym z istotnych jego załączników jest projekt budowlany oraz inwentaryzacja architektoniczna zabytku, jak też ewentualne, niezbędne badania zabytku. Projekt musi wykonać osoba posiadająca niezbędne kwalifikacje budowlane określone przepisami prawa. Wskazane jest, by autor dokumentacji projektowej, z uwagi na jej skomplikowany charakter wynikający z konieczności rozbiórki i ponownego zestawienia budynku, posiadał również wiedzę z zakresu prowadzenia robót budowlanych i prac konserwatorskich w zabytkach wykonanych z drewna. W przypadku translokacji z rozbiórką budynku, powinien również posiadać wiedzę o metodyce oznakowania elementów zabytku, gdyż takie informacje powinny być już zawarte w dokumentacji projektowej.

Wniosek standardowo zawiera następujące informacje:

- dane wnioskodawcy;
- opisanie zabytku z określeniem miejsca jego obecnego posadowienia;
- wskazanie miejsca do którego zabytek nieruchomy zostanie translokowany;
- numery ksiąg wieczystych nieruchomości o ile są założone.

Ponadto do wniosku należy dołączyć następujące załączniki:

- dokument potwierdzający posiadanie tytułu prawnego do zabytku, który upoważnia właściciela do występowania z niniejszym wnioskiem;
- zgodę właściciela działki na którą obiekt ma być przeniesiony;

- projekt budowlany lub program robót budowlanych, który zawiera: imię i nazwisko autora oraz informacje niezbędne do oceny wpływu przemieszczenia na zabytek, w szczególności:

1) opis stanu zachowania zabytku;

2) wskazanie przewidzianych rozwiązań budowlanych, w formie opisowej i rysunkowej;

3) wskazanie przewidzianych do zastosowania metod, materiałów i technik (czyli metody translokacji zabytku i zasad jego ponownego montażu w nowej lokalizacji).

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków może wezwać wnioskodawcę do złożenia projektu budowlanego, jeśli program robót budowlanych jest niewystarczający do oceny wpływu przemieszczenia na zabytek, w terminie nie krótszym niż 14 dni z pouczeniem, że niezłożenie projektu budowlanego spowoduje pozostawienie wniosku bez rozpoznania;

- dowód dokonania opłat skarbowych za wydanie wniosku.

d. Pozwolenie na przemieszczenie zabytku nieruchomego

Pozytywne rozpatrzenie wniosku potwierdza decyzja pozwalająca na translokację budynku. W pozwoleniu na przemieszczenie zabytku nieruchomego WKZ określa:

- na podstawie jakich przepisów wniosek został pozytywnie rozpatrzony;
- o jaki budynek chodzi ze wskazaniem miejsca jego dotychczasowej lokalizacji;
- imię, nazwisko i adres lub nazwę, siedzibę i adres wnioskodawcy;
- zakres i sposób prowadzenia wskazanego w pozwoleniu przemieszczenia zabytku nieruchomego;
- wskazanie miejsca, do którego zabytek nieruchomy ma zostać przemieszczony;
- termin ważności pozwolenia;
- warunek polegający na obowiązku kierowania robotami budowlanymi lub wykonywania nadzoru inwestorskiego przez osoby spełniające wymagania, określone w art. 37c u.o.z.;
- warunek przekazania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków nie później niż w terminie 14 dni przed dniem rozpoczęcia robót budowlanych, a w toku robót budowlanych na 14 dni przed dokonaniem zmiany osoby kierującej robotami budowlanymi lub wykonującej nadzór inwestorski, z podaniem jej imienia, nazwiska i adresu oraz przekazaniem dokumentów potwierdzających spełnianie przez tę osobę wymagań, o których mowa w art. 37c u.o.z. i oświadczenia tej osoby o przyjęciu przez nią obowiązku kierowania robotami budowlanymi albo wykonywania nadzoru inwestorskiego;

- informację, że postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia może zostać wznowione, a następnie pozwolenie może zostać zmienione lub cofnięte na podstawie art. 47 u.o.z.;
- uzasadnienie pozytywnego rozpatrzenia wniosku.

Dodatkowo, w pozwoleniu na przemieszczenie zabytku nieruchomego mogą zostać określone następujące warunki polegające na obowiązku:

- zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie podjęcia określonych czynności związanych z wydanym pozwoleniem, przynajmniej 3 dni przed dniem rozpoczęcia tych czynności;
- zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanej w pozwoleniu translokacji zabytku nieruchomego;
- niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia translokacji zabytku nieruchomego;
- podjęcia innych działań, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku.

Do pozwolenia zazwyczaj załączona zostaje dokumentacja projektowa (projekt budowlany) przeniesienia zabytku, która będzie elementem koniecznym na etapie uzyskiwania pozwolenia na budowę.

Jednocześnie ustawodawca nie różnicuje trybu uzyskania pozwolenia na przemieszczenie zabytku z uwagi na jego przyszłą lokalizację, procedura uzyskania pozwolenia jest taka sama w przypadku obiektów translokowanych w obrębie tego samego województwa, jak i poza jego granice.

e. Zatwierdzenie projektu rozbiórki i udzielenie pozwolenia na rozbiórkę

Wniosek o zatwierdzenie projektu rozbiórki i udzielenie pozwolenia na rozbiórkę zabytkowej nieruchomości składa się we właściwym urzędzie starostwa powiatowego zgodnym z miejscem lokalizacji zabytku. Do wniosku należy dołączyć 3 egzemplarze projektu rozbiórki zabytku, zgodę właściciela obiektu i pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

f. Zatwierdzenie projektu budowlanego i wydanie pozwolenia na budowę

Zatwierdzenie projektu budowlanego i wydanie pozwolenia na budowę następuje na podstawie art. 28, art. 33 ust. 1, art. 34. 4 i art. 36 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r., poz. 682. ze zm.) oraz art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. 2023 r., poz. 803).

W decyzji wydanej przez starostwo znajduje się uzasadnienie pozytywnego rozpatrzenia wniosku. Uzyskanie pozwolenia na budowę i zatwierdzenie projektu budowlanego dają dopiero podstawę do rozpoczęcia prac związanych z translokacją zabytku do nowego miejsca lokalizacji.

Pozwolenie na budowę uzyskuje się we starostwie powiatowym właściwym dla nowej lokalizacji zabytku.

g. Informacje dodatkowe

W przypadku kiedy obiekt translokowany będzie w przyszłości pełnił funkcję publiczną, wymagane jest ponadto otrzymanie decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego. Dokument ten stanowi decyzja o warunkach zabudowy, poszerzona o opis sposobu eksploatacji budynku.

W przypadku translokacji zabytkowego obiektu na teren muzeum, zostaje on wpisany do muzealnego inwentarza zbiorów, a jednocześnie wszczęta zostaje procedura jego skreślenia z rejestru zabytków.

Natomiast w przypadku translokacji zabytku wpisanego do rejestru zabytków poza granice administracyjne województwa, konieczne jest uregulowanie tej kwestii w dotychczasowej księdze rejestru oraz księdze rejestru województwa na teren którego przenoszony jest obiekt.

Prace związane z relokacją zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków nadzorowane są przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3.4. Procedury uzgodnień i pozwoleń na translokację zabytku architektury znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków

Uzyskanie pozwolenia na translokację zabytku znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków i nie wpisanego do rejestru zabytków jest prostsze, gdyż nie wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na przemieszczenie zabytku nieruchomego w trybie art. 36 ust. 1 pkt 6 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami. W tym wypadku konieczne jest jedynie zatwierdzenie projektu budowlanego i uzyskanie pozwolenia na budowę (i niekiedy pozwolenia na rozbiórkę) zgodnie z przepisami prawa budowlanego, które jest wydawane w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na zasadzie porozumienia pomiędzy organami. Uzgodnienie wydawane jest w formie pisemnej, jednocześnie niezajęcie stanowiska przez WKZ w terminie 30 dni jest jednoznaczne z akceptacją przedłożonych rozwiązań projektowych.

Procedury zatwierdzenia projektu budowlanego i uzyskania pozwolenia na budowę przez wydający je organ architektoniczno-budowlany są natomiast takie same jak w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków opisanych w podrozdziale powyżej.

4. Rozpoznanie i diagnoza stanu technicznego obiektu przed translokacją

Profesjonalna ocena stanu zachowania budynku dokonywana jest przez specjalistów, operujących odpowiednią metodyką badań i złożoną aparaturą. Efektem są dokładne ekspertyzy, o których będzie jeszcze mowa. Można też, przy chęci podjęcia samokształcenia w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu, podjąć próbę ogólnej identyfikacji stanu zachowania budynku¹⁰. Należy przy tym zwrócić szczególną uwagę, na wszelkie przyczyny wpływające na ewentualnie występujące zawilgocenie wewnątrz, gdyż zazwyczaj ubytki, które zauważymy na zewnątrz budynku, mają bezpośredni wpływ na korozję biologiczną w jego wnętrzu. Korozja ta powodowana jest z reguły przez podwyższoną wilgotność względną drewna.

Poziom wilgotności drewna przekłada się na porażenie przez czynniki biotyczne. *W naszych warunkach klimatycznych drewno suszone na otwartej przestrzeni osiąga poziom wilgotności równoważnej w granicach 12-20% (zwykle około 15%). Drewno takie określa się mianem drewna powietrzno-suchego*¹¹. Do najgroźniejszych czynników biotycznych korozji drewna należą grzyby i owady – techniczne szkodniki drewna.

*Biotyczne (biologiczne) czynniki degradacji drewna stanowią główną przyczynę ograniczenia trwałości drewna (oprócz działania ognia). Wszystkie gatunki zwierząt, które niszczą drewno, powodują obniżenie jego wartości jako materiału i surowca, nazywamy „szkodnikami technicznymi”. Natomiast grzyby, bakterie i rośliny niszczące drewno w żywym drzewie nazywamy patogenami lub po ścięciu drzewa „czynnikami szkodotwórczymi.”*¹².

Podczas oględzin budynku zwracamy uwagę na wszelkie zmiany zauważalne gołym okiem: wszelkie ubytki materiału, odbarwienia powierzchni, pęknięcia, zacieki, ślady żerowania owadów – technicznych szkodników drewna, widoczny rozkład brunatny drewna (próchnica), czy też występujące na powierzchni pleśnie.

Przy wspomnianych zabiegach całość budynku najlepiej podzielić budynek na dwie główne strefy – zewnętrzną i wewnętrzną.

a. Analiza zewnętrzna obejmuje:

- otoczenie budynku z analizą ukształtowania terenu i rodzajami roślinności wokół niego;

---

¹⁰ Ocenę tą zawsze należy jednak traktować jako wstępną, a ostateczną ocenę powierzać specjalistom w tej dziedzinie.

¹¹ J. Ważny, J. Karyś, *Ochrona drewna przed korozją biologiczną*, Warszawa 2001, s. 48.

¹² A. Krajewski, P. Witomski, *Ochrona drewna*, Warszawa 2003, s. 14.

- analizę szczelność pokrycia dachowego;
- analizę stanu murów i tynków na kominach;
- analizę drenażu i głębokości posadowienia budynku;
- analizę stanu konstrukcji (jeśli jest odsłonięta);
- analizę stanu okładzin zewnętrznych budynku i elementów dekoracji architektonicznej;
- analizę stanu technicznego izolacji przeciwwilgociowych pod podwalinami obiektu;
- analizę stanu technicznego i drożność rynien i rur odpływowych oraz przyłączy instalacyjnych;
- analizę stanu cokołów i okapów;
- analizę stanu technicznego stolarki drzwiowej i okiennej,
- analizę stanu technicznego zadaszeń nad drzwiami wejściowymi.

b. Analiza wnętrza budynku:

Po wykonaniu oceny technicznej strefy zewnętrznej budynku, należy przeprowadzić ocenę stanu zachowania wnętrza budynku. Wnętrza budynku oceniamy od najniższej kondygnacji. I tak w pierwszej kolejności ocenie poddajemy:

- stan techniczny ścian wewnętrznych, stropów, schodów i podłóg;
- stan piwnic jeśli te występują w budynku;
- stan pieców, trzonów kuchennych i kominowych;
- stan techniczny instalacji;
- stan więźby dachowej.

c. Główne objawy wskazujące na występowanie korozji drewna to:

- specyficzna woń we wnętrzach budynku;
- uginanie się podłóg i stropów;
- podwyższona wilgotność drewna;
- przebarwienia spowodowane zaciekami wody, zawilgocenie ścian i elementów więźby dachowej;
- przebarwienia okładzin ścian, spękania farby, tapety odstające od ścian czy łuszcząca się farba na ścianach,
- próchnica drewna i utwory morfologiczne grzybów (owocniki, sznury);
- otwory wylotowe technicznych szkodników drewna i występowanie mączki drzewnej;
- pleśnie, porosty, glony.

Każde stwierdzenie wymienionych tu objawów wskazuje na występowanie ubytków

i usterek powodujących zawilgocenie elementów budynku. Jest to równoznaczne z podjęciem działań interwencyjnych w celu zapobiegnięcia dalszemu niszczeniu budynku.

d. Grzyby niszczące drewno:

Grzyby są to organizmy roślinne, różniące się od roślin wyższych brakiem ciałek zieleni. Dlatego muszą się odżywiać substancją organiczną zawartą np. w drewnie i pokrewnych materiałach pochodzenia organicznego (płyty wiórowe, paździerzowe, torfowe), stosowanych w budownictwie. Dla grzybów występujących w budynkach ustalono określenie „grzyby domowe”. Nie znaczy to, że wymienione grzyby nie mogą występować np. w słupach teletechnicznych – jednakże najczęściej występują one w budynkach.

W budowie grzybów domowych można rozróżnić trzy zasadnicze elementy, które równocześnie stanowią cechę rozpoznawczą poszczególnych gatunków. Są to: grzybnia, sznury oraz owocniki, wytwarzające zarodniki.

Grzybnia składa się ze strzępek mających postać cieniutkich niteczek rozmaitego koloru, rosnących na powierzchni lub wewnątrz drewna. Rozwija się ona w formie puszystych, watowatych lub płaskich utworów albo też zbija się razem, tworząc gęste płyty.

Sznury wytwarzają się najczęściej wtedy, gdy porażone drewno jest znacznie zniszczone. Są one również różnej grubości, różnego koloru i konsystencji, proste lub rozgałęzione.

Owocniki stanowią najistotniejszą cechę rozpoznawczą grzybów domowych. Wykształcają się w postaci kapeluszy, kopyt lub powłoczek różnego koloru i wielkości przytwierdzonych całkowicie lub częściowo do podłoża. Dolna powierzchnia kapeluszy i kopyt, a górna powłoczek pokryte są rurkami, blaszkami lub fałdkami. Na powierzchni tych utworów powstają zarodniki w bardzo dużych ilościach¹³.

Grzyby domowe dzielimy na 4 grupy w zależności od sposobu i siły degradacji materiałów budowlanych. Do grupy I zaliczamy grzyby powodujące destrukcję przy niskim wskaźniku masowej wilgotności materiału, atakujące intensywnie i na dużych powierzchniach. Do najgroźniejszych z nich należy Grzyb domowy właściwy (*Serpula lacrymans*). Grupa II to grzyby pojawiające się przy wysokiej wilgotności i powodujące rozległą korozję materiału. Do tej grupy należą: Grzyb domowy biały (*Poria vaporaria*), Grzyb piwniczny (*Coniophora puteana*) i Grzyb kopalniany (*Paxillus panoides*). Grupa III to grzyby pojawiające się przy wysokiej wilgotności podłoża, najczęściej na otwartej przestrzeni i materiale niezadaszonym. Wywołują silną i miejscową degradację drewna. Do tej grupy należą: Grzyb podkładowy (*Lentinus lepideus*), Grzyb słupowy (*Gloeophyllum sepiarium*), Wroślak rzędowy (*Trametes*

---

¹³ M. Czajnik, *Odgrzybianie i zabezpieczanie budynków*, Warszawa 1961, s. 4.

serialis), Gmatwek dębowy (*Dedalea Quercina*). Grupę IV stanowią grzyby o niskiej szkodliwości, działające na dużych powierzchniach i wymagające wysokiej wilgotności podłoża. Ditej grupy należą: Grzyb składowy (*Peniophora gigantea*), Powłocznik gładki (*Corticium laeve*)¹⁴.

e. Owady – techniczne szkodniki drewna (ksylofagi, drewnojady):

Jest to grupa owadów żywiąca się składnikami zawartymi w drewnie. Najczęściej żerują w bielu drewna. Drewno dla poszczególnych gatunków owadów może pełnić następujące role: pożywienia i kryjówki, wyłącznie pożywienia, miejsca rozwoju grzybów pełniących rolę pożywienia lub wreszcie wyłącznie kryjówki. Owady odżywiające się drewnem nazywamy ksylofagami¹⁵.

Charakterystycznym objawem występowania ksylofagów w drewnie są otwory wylotowe postaci *imago* owadów. Otwory te mają różny kształt, mogą być owalne lub okrągłe i równej wielkości w zależności od gatunku owada. Owady żywią się drewnem iglastym i liściastym. Wysypują w drewnie suchym i mocno zawilgoconym. Oprócz otworów wylotowych charakterystycznym zjawiskiem wskazującym na ich aktywność jest mączka drzewna, która wysypuje się z drewna podczas wylotu owada z drewna.

Owady dzielimy na 6 grup. Grupa I to grupa owadów niszcząca drewno powietrznosuche o wilgotności 15-18%. Do tej grupy należą między innymi: Spuszczel pospolity (*Hylotrupes bajulus* L.), Kołatek domowy (*Anobium punctatum* De Geer) i Miazgowce (*Lyctus* L.). Grupa II to grupa owadów, które do rozwoju larw potrzebują drewna wilgotnego i częściowo rozłożonego przez grzyby. W stanie *imago* mogą żerować na drewnie suchym, które nie daje możliwości dla rozwoju grzybów domowych. Do tej grupy należy Tykotek pstry (*Xestobium rufovillosum*). Grupa III to owady niszczące drewno zagrzybione o dużej wilgotności. Do tej grupy należą między innymi: Kołatek uparty (*Anobium pertinax* L.), Zmorsznik czerwony (*Corymbia rubra* L.), Borodziej próchnik (*Ergates faber* L.) i Palotocz mostowy (*Nacerdes melanura* L.). Do grupy IV należą owady niszczące konstrukcje z drewna, które zasiedliły materiał rosnący w lesie lub leżący na składach drewna. Są to: Trzpiennikowate (*Siricidae*), Wykarczak sosnowiec (*Arhopalus rusticus* L.) i Szczapówka bruzdkowana (*Asemum striatum* L.). Grupa V to grupa owadów zasiedlająca drewno na którym pozostawiono korę. Do tej grupy należą: Zagwoździk fioletowy (*Callidium villoaceum*) i Stukacz świerkowiec (*Ernobius mollis* L.). Ostatnia grupa VI jest grupą owadów, które drążą drewno w celu zapewnienia sobie miejsca

---

¹⁴ J. Karyś. *Ochrona przed wilgocią i korozją biologiczną w budownictwie*, Warszawa 2014, s. 44.

¹⁵ A. Krajewski, P. Witomski, *Ochrona drewna*, Warszawa 2003, s. 114.

zasiedlenia. Do tej grupy przede wszystkim należą mrówki: Hurtnica (*Lasius* sp.), Gmachówka (*Camponotus* sp.) oraz Skórniki (*Dermestes* sp.)¹⁶.

f. Uszkodzenia mechaniczne:

Na etapie rozpoznania i diagnozy stanu technicznego obiektu przed jego translokacją należy również zwracać uwagę na wszelkiego rodzaju uszkodzenia mechaniczne, ubytki oraz braki elementów konstrukcji, okładzin lub wystroju. Mogą one bowiem w zasadniczy sposób wpływać na zakres przyszłych prac remontowych, konieczność znacznych uzupełnień lub przekształceń budynku oraz koszty prac związane z przeniesieniem zabytku.

Zarówno ewentualne uszkodzenia mechaniczne jak i biologiczne winny zostać szczegółowo zdiagnozowane i opisane w profesjonalnie przygotowanej dokumentacji, niezbędnej w procesie translokacji obiektu zabytkowego.

---

¹⁶ Ibidem, s. 117.

5. Dokumentacje niezbędne do translokacji zabytku

5.1. Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa i fotograficzna

Celem inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowej jest udokumentowanie zabytku w stanie zastanym w formie rysunkowej oraz opisowej. Dokumentacja ta służy do rozpoznania obiektu i stanowi podstawę do prac konserwatorskich, restauratorskich czy robót budowlanych podejmowanych przy zabytku¹⁷. W skład inwentaryzacji wchodzi część opisowa, część rysunkowa oraz dokumentacja fotograficzna:

- a) **część opisowa** powinna zawierać: opis usytuowania, historię obiektu, opis formalny oraz konstrukcyjny;
- b) **dokumentacja rysunkowa** polega na wykonaniu pomiarów i sporządzeniu rysunków w odpowiedniej skali dostosowanej do typu i charakteru obiektu. Jeżeli dokumentacja ta wykonywana jest w celu badań architektonicznych lub konserwatorskich, w późniejszym etapie także projektu budowlanego i realizacji prac konserwatorskich przy translokacji obiektu, powinna być wykonana w skali nie mniejszej niż 1:50, 1:25 lub większej z maksymalną granicą błędu +/- 2,5 cm.

W muzeach na wolnym powietrzu przyjęto zasadę, że dokumentacja pomiarowo-rysunkowa, która będzie podstawą prac rozbiórkowych obiektów architektury: chałup, budownictwa przemysłowego, budownictwa sakralnego, warsztatów rzemieślniczych, budynków życia społecznego, zakwalifikowanych do translokacji na teren muzeum, będzie wykonywana w skali 1:20. Dla budynków gospodarczych i inwentarskich przyjęto skalę nie mniejszą niż 1:50. Pozostałe elementy wspomnianej dokumentacji zgodne są z poniższym wyszczególnieniem oraz wskazana skalą.

Zakres części rysunkowej powinien obejmować:

- zagospodarowanie terenu (o ile jest istotne w procesie translokacji lub konieczne np. w dokumentacji projektowej);
- rzuty wszystkich kondygnacji wraz z widokiem więźby dachowej;
- przekroje: poprzeczne i podłużne (ilość zależy od wielkości i skomplikowania obiektu);
- widoki wszystkich elewacji;

---

¹⁷ Zasady i standardy sporządzania inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowej opisano np. w: U. Schaaf, M. Prarat, *Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa zabytków architektury drewnianej w procesie konserwatorskim – problemy i propozycja standaryzacji*, „Budownictwo i Architektura” 2015, vol.14 (4), s. 99-110.

- detal architektoniczny, szczegóły elementów wykończeniowych (podłogi, stolarka okienna i drzwiowa, schody, elementy wystroju itp.; skala 1:10 i 1:1).

Rysunki powinny być wykonane z uwzględnieniem konstrukcji ścian, stropów czy więźby dachowej wraz z połączeniami konstrukcyjnymi; widocznych deformacji (ugięcie stopów czy podłóg, wychylenie ścian) i uszkodzeń; szczegółowego wymiarowania (naniesione wartości liczbowe na rysunku) poszczególnych części i elementów konstrukcyjnych oraz zestawieniem pomieszczeń;

- c) **dokumentacja fotograficzna** obejmuje fotografie ukazujące obiekt od ogółu do szczegółu: widoki ogólne z zewnątrz, zdjęcia wszystkich pomieszczeń, stolarki okiennej i drzwiowej, detalu architektonicznego czy szczegóły konstrukcyjne. Zdjęcia powinny być wykonane w wysokiej rozdzielczości i wydrukowane w dobrej jakości.

5.2. Badania historyczno-architektoniczne

Badania historyczno-architektoniczne wykonywane są w celu szczegółowego rozpoznania zabytkowej substancji obiektu architektury i uchwycenia jego historii budowlanej od momentu powstania do dnia dzisiejszego. Stanowią działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii. Badania historyczno-architektoniczne obejmują dochodzenia historyczne – oparte na źródłach i literaturze przedmiotu oraz badania architektoniczne, koncentrujące się na materialnej substancji zabytku. Ich wyniki przedstawione są w formie tekstowej i graficznej na inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowej. Dla rysunków przedstawiających analizę powinno się stosować skalę 1:50. Rozwarstwienie chronologiczne i rekonstrukcja stanu pierwotnego mogą być przedstawione w mniejszej skali. Każdy z tematów powinien mieć opracowaną osobną legendę ułatwiającą czytelność opracowania. Rysunkom towarzyszy także część tekstowa i fotograficzna. W części tekstowej powinny być opisane wyniki analizy z wysuniętymi wnioskami i podsumowaniem.

Badania architektoniczne zabytku architektury drewnianej na potrzeby translokacji powinny być podzielone na trzy podstawowe części: analizy, rozwarstwienie chronologiczne oraz rekonstrukcja rysunkowa stanu pierwotnego:

- a) **analiza zachowanej materialnej substancji zabytku** powinna być poprzedzona badaniami historycznymi (studium źródeł pisemnych, ikonograficznych, kartograficznych oraz literatury). Dzięki czemu wiedzę historyczną można skonfrontować na bieżąco z wynikami analizy samego budynku. Analiza obejmuje następujące zagadnienia:

- układ elementów konstrukcji nośnej – określenie konstrukcji nośnej i jej zasad, dzięki czemu łatwiej zauważyć odstępstwa, co może świadczyć o wtórnych zmianach;
- strony odwiązywania – jest to strona bala, po której cieśla podczas odwiązywania/dopasowywania poszczególnych elementów (takich jak elementy ścian, belkowanie czy więzary dachowe) „na sucho”, na tzw. pomoście/stole ciesielskim (przed ostatecznym montażem) oznaczał elementy;
- złącza ciesielskie – sposoby połączeń wszystkich elementów konstrukcyjnych (np. złącze na czop pełny, złącze na czop kołkowany, nakładka, przekładka itp.);
- system ciesielskich znaków montażowych – są to znaki umieszczane na elementach konstrukcyjnych w momencie ich próbnego połączenia na pomoście ciesielskim;
- fazowania belek stropowych – analiza faz belek stropowych jest ważnym aspektem w kontekście zrekonstruowania pierwotnego układu pomieszczeń budynku;
- rodzaje zastosowanego budulca oraz sposób jego obróbki – to zagadnienie porusza kwestie zastosowanego materiału budowlanego, którym posłużono się do wzniesienia obiektu, czyli: rodzaj drewna (np. iglaste, liściaste lub szczegółowiej: sosna, dąb itp.) wymiary poszczególnych elementów i przekrój budulca;
- wypełnienie pól w konstrukcji szkieletowej – zagadnienie to dotyczy budynków czy też części budynków wzniesionych w konstrukcji szkieletowej, które mogły posiadać różne materiały zastosowane do wypełnienia pól, np. glina na pionowych szczapach, cegła suszona czy cegła palona;
- warstwy malarskie, tynki, tapety – ważnym aspektem są badania dotyczące programu kolorystycznego dla całego budynku. Określenie rodzajów tynków, badania stratygraficzne kolorystyki czy występujących warstw tapet są ważne w kontekście odbudowy obiektu i przyjęcia konkretnej cezury czasowej. Dzięki czemu możemy odtworzyć pełny program kolorystyczny danego budynku;
- analiza architektoniczna elementów wystroju i detalu architektonicznego, stolarek, schodów, stropów i podłóg, okładzin ścian itp.
- inskrypcje – umieszczone na budynku daty dają nam często konkretną informację na temat daty powstania obiektu czy nawet nazwisko fundatora i budowniczego. Jednak należy je zawsze zweryfikować z dostępnymi źródłami.

b) **rozwarstwienie chronologiczne** – to historia budowlana obiektu. Dzięki przeprowadzonej analizie materialnej substancji zabytku skonfrontowanej ze studium historycznym można wyodrębnić różne fazy i etapy dotyczące rozbudowy, przebudowy czy remontów w

obiekcie. Przeprowadzona analiza nie zawsze jednak pozwala na precyzyjne datowanie wyodrębnionych faz czy etapów. W takiej sytuacji należy przeprowadzić/zlecić badania towarzyszące jak np. dendrochronologiczne (które pozwolą na określenie rodzaju drzewa i daty ścięcia drzewa użytego do budowy obiektu), czy też badania archeologiczne.

Rozwarstwienie chronologiczne przedstawia się w formie rysunkowej oraz opisowej. Elementy przyporządkowane poszczególnym fazom oznacza się na rysunkach kolorami, innymi dla każdej z faz. Tekstowa część dokumentacji powinna zawierać szczegółowe opisy wyodrębnionych faz i etapów z odsyłaczami do rysunków i fotografii;

- c) **rekonstrukcja rysunkowa stanu pierwotnego** – wyniki rozwarstwienia chronologicznego, analiza zabytkowej materialnej substancji i źródeł historycznych pozwalają z reguły na rysunkową rekonstrukcję stanu pierwotnego, będącą ważnym aspektem w kontekście badań nad historią architektury drewnianej. Przede wszystkim pozwala to także na przeprowadzenie dokładnej analizy wartościującej poszczególnych faz i etapów. Jeżeli badania historyczno-architektoniczne poprzedzają dalsze prace konserwatorskie i translokację obiektu, daje to także podstawę do opracowania koncepcyjnego projektu do programu prac konserwatorskich, uwzględniając funkcję jaką dany budynek będzie pełnił. Rekonstrukcje rysunkowe stanu pierwotnego odgrywają kapitalną rolę w przypadku translokacji zabytków, szczególnie na teren muzeów na wolnym powietrzu, ponieważ rekonstrukcję (niekoniecznie stanu pierwotnego) obiektu można dostosować do cezury czasowej, wynikającej z założeń ogólnej koncepcji danej ekspozycji, przy zachowaniu późniejszych nawarstwień historycznych.

Rekonstrukcję opracowuje się w formie rysunkowej w rzutach, przekrojach i widokach elewacji. W rysunkach należy kolorystycznie odróżnić elementy oryginalne/pierwotne, elementy rekonstruowane na podstawie przeprowadzonych badań, elementy rekonstruowane na podstawie źródeł czy elementów rekonstruowanych hipotetycznie – np. na podstawie analizy porównawczej.

5.3. Ekspertyza mykologiczna

Ekspertyza mykologiczna określa stan zachowania obiektu pod kątem działających na niego czynników zewnętrznych i zagrożeń biologicznych. Badania wykonywane są pod kątem występowania w obiekcie wilgoci, zagrzybienia oraz owadzi szkodników drewna, takich jak spuszczel pospolity czy kołatek domowy.

Taka ekspertyza powinna wskazać zaistniałe uszkodzenia, określić ich przyczyny oraz zaproponować sposoby naprawy i konserwacji. Merytoryczną podstawę opracowania stanowią:

wizja lokalna, badania, pomiary, szkice, dokumentacja fotograficzna, rysunki techniczne, istniejąca dokumentacja.

Dokumentacja powinna zawierać:

- d) opis obiektu i stan jego zachowania;
- e) dokumentację fotograficzną przedstawiającą stan faktyczny obiektu i zagrożenia jakie w danym momencie istnieją;
- f) rozpoznanie przyczyn powstania zagrożeń – wyniki przeprowadzonych badań;
- g) opis występujących zagrożeń: identyfikacja szkodnika, miejsce występowania, szkody jakie wywołuje;
- h) dokumentację rysunkową, w której na planach i rysunkach zostaną zaznaczone punkty, gdzie występują zagrożenia;
- i) program zwalczania zidentyfikowanych zagrożeń: listę zalecanych środków chemicznych, które umożliwią skutecznie usunąć szkodniki oraz dobór odpowiedniej metodologii prac.

5.4. Ekspertyza techniczna stanu zachowania

Ekspertyza techniczna/budowlana zawiera ocenę stanu zachowania obiektu opracowaną na podstawie przeprowadzonych badań przez osobę z odpowiednim doświadczeniem i uprawnieniami. Ekspertyza określa wytrzymałość poszczególnych elementów takich jak: fundamenty, podwaliny, ściany, stropy, elewacje czy elementy konstrukcyjne więźby dachowej. Zakres opracowania ekspertyzy uzależniony jest od stanu zachowania budynku i od celu w jakim jest wykonywana.

Ekspertyzy budowlane określające stan techniczny konstrukcji budynku drewnianego na potrzeby jego translokacji powinny obejmować:

- opis przedmiotu ekspertyzy i celu, któremu ma służyć;
- opis badanych elementów i rozwiązań konstrukcyjnych obiektu z uwzględnieniem wymiarów użytych materiałów z jakich został wykonany itp.;
- opis występujących konstrukcji: fundamenty, ściany, stropy, dach;
- opis wykonanych odkrywek i ich badań;
- dokumentację rysunkową i fotograficzną badanych elementów;
- obliczenia dopuszczalnych obciążeń elementów konstrukcyjnych, takich jak fundamenty, podwaliny, stropy, ściany, nadproża, elementy więźby dachowej, itp.;
- szczegółowe wnioski z przeprowadzonych badań, które obejmują m.in.: ocenę stanu zachowania budynku i jego przydatności do dalszego użytkowania lub planowanego

przemieszczenia, opis ewentualnych uszkodzeń (rysy, pęknięcia, zawilgocenia, zagrzybienia);

- ocenę przyczyn powstawania uszkodzeń, zalecenia dotyczące niezbędnych napraw i wzmocnień oraz zalecenia dotyczące sposobów wykonania napraw.

Ekspertyza budowlana daje cenne informacje na temat stanu technicznego obiektu, a także rekomendację dotyczącą możliwości i metod jego ewentualnego przemieszczenia, które winny następnie znaleźć odzwierciedlenie w opracowanej dokumentacji projektowej transllokacji zabytku.

5.5. Dokumentacja rozbiórkowa

Ewentualna rozbiórka obiektu na potrzeby jego transllokacji dokonywana jest w oparciu o dokumentację pomiarowo-rysunkową, z zastosowaniem systemu oznakowania wszystkich elementów konstrukcji. Dokładne wytyczne w tym zakresie zostały opracowane i opublikowane w literaturze przedmiotu¹⁸.

W trakcie rozbiórki zbierany jest materiał dokumentujący:

- wszystkie przebudowy obiektu: planu rozplanowania, urządzeń paleniskowo-dymnych, detali architektonicznych – drzwi, okien, podcieni, konstrukcji dachu i jego pokrycia;
- wszystkie niewidoczne złącza ciesielskie: podwalin, belek ścian, belek ścian wewnętrznych, konstrukcji okien i drzwi, podłóg, stropów, więźby dachowej.

Szkice rysunkowe, dokumentacja fotograficzna czy dokumentacja filmowa wykonywane w trakcie rozbiórki są podstawą do opracowania opisów i poglądowych rysunków-aksonometrii najważniejszych fragmentów konstrukcji budynku m. in. rozwinięcia aksonometrycznego narożnika budynku, połączeń wewnętrznych ścian działowych, konstrukcji dachu oraz detali architektonicznych – podcieni, okien, drzwi, ganków. Wszystkie one uzupełniają dokumentację pomiarowo-rysunkową i stanowią podstawę do prac związanych z wytycznymi do rekonstrukcji obiektu oraz opracowania w tym zakresie odpowiedniej dokumentacji. Ponadto są bezcennym materiałem dla badaczy zajmujących się problematyką polskiej architektury drewnianej.

---

¹⁸ W. Jankowski, *Metody wykonywania szczegółowych inwentaryzacji pomiarowych obiektów przeznaczonych do przeniesienia*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1966, nr 3, s.43-46; L. Smoczkiewicz, *Metody i organizacja prac przy przenoszeniu obiektów zabytkowych budownictwa ludowego – na podstawie doświadczeń Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1966, nr 3, s. 46-63; H. Olszański, *Dokumentacja konserwatorsko-budowlana na potrzeby muzeów skansenowskich*, „Acta Scansenologica” 1980, t. 1, s. 41-58.

5.6. Programy prac konserwatorskich

Program prac konserwatorskich w przypadku obiektu wpisanego do rejestru zabytków, zawarty jest w dokumentacji, która stanowi podsumowanie dotychczas wykonanych badań przy przedmiotowym zabytku i będzie podstawą do opracowania projektu budowlanego. **Program prac konserwatorskich sporządzany na potrzeby translokacji zabytku drewnianego powinien zawierać:**

- uzasadnienie koncepcji wyglądu zabytku po przeprowadzeniu prac konserwatorskich, uwzględniające uwarunkowania estetyczne, historyczne i funkcjonalne – koncepcyjny projekt konserwatorski odbudowy obiektu z uwzględnieniem planowanej funkcji. Projekt ten powinien powstać na podstawie przeprowadzonych wcześniej badań historyczno-architektonicznych i zabytkoznawczej analizy wartościującej i winien być przedstawiony w formie rysunkowej i opisowej. Jest to ogólna koncepcja konserwatorska zawierająca wytyczne do układu funkcjonalno-przestrzennego, zachowania nawarstwień w odniesieniu do wartościowania, przyjętej cezury czasowej, w odniesieniu do której obiekt będzie odtwarzany oraz odnośnie funkcji jaką będzie pełnić. Generalną koncepcję należy przedstawić w formie rysunkowej z uwzględnieniem rzutów, przekrojów, widoków elewacji oraz w formie opisowej;
- wykaz planowanych czynności i zabiegów konserwatorskich do przeprowadzenia z podaniem metod, materiałów i technik. Winny to być szczegółowe wskazania dotyczące jakości i sposobu napraw odnośnie:
  - elementów konstrukcyjnych: podwaliny, ściany, stropy, więźba dachowa itp.;
  - określenia ogólnych sposobów konserwacji poszczególnych elementów drewnianych z podaniem rekomendowanych preparatów;
  - określenia rodzaju materiału i sposobów jego obróbki dla poszczególnych elementów, które wymagają rekonstrukcji;
  - opracowania zestawienia złącz naprawczych, które należy zastosować przy flekowaniu i sztukowaniu elementów;
  - wypełnień pól w przypadku konstrukcji szkieletowej;
  - naprawy stolarki okiennej i drzwiowej.

Jeśli w obiekcie znajdują się warstwy malarskie itp. to powinien zostać opracowany osobny program prac konserwatorskich lub restauratorskich zawierający wnioski i założenia konserwatorskie dotyczące tego wystroju, dostosowany do ogólnych założeń konserwatorskich i przyjętej cezury czasowej.

5.7. Dokumentacja projektowa translokacji zabytku

W przypadku translokacji zabytku projekt budowlany jest opracowaniem, które ma na celu wpisanie nowej funkcji do przedmiotowego obiektu zabytkowego oraz w miarę możliwości dostosowanie go do obowiązujących norm i przepisów budowlanych. W przypadku braku takiej możliwości, może się okazać konieczne uzyskanie od właściwego ministra zgody na odstępstwa od przepisów techniczno-budowlanych.

Adaptacja zabytku do nowej funkcji jest tu elementem kluczowym. Może to być zarówno funkcja muzealno-wystawiennicza w przypadku zabytków translokowanych do muzeów na wolnym powietrzu, jak również szereg funkcji użytkowych np. mieszkalna, gospodarcza czy usługowa. Należy jednak pamiętać, aby nowa funkcja wpisywała się w charakter i specyfikę przemieszczanego obiektu zabytkowego. Jego translokacja wraz z adaptacją do nowych funkcji nie powinna doprowadzić do zatracenia wartości zabytku.

Podstawą do opracowania projektu budowlanego translokacji zabytku powinna być wykonana wcześniej dokumentacja konserwatorska, a w szczególności program prac konserwatorskich z koncepcyjnym projektem konserwatorskim. Rysunki projektowe winny być opracowane w oparciu o inwentaryzację pomiarowo-rysunkową zabytku przed translokacją, z uwzględnieniem ewentualnych elementów adaptacji zabytku do nowych funkcji.

Elementami projektu budowlanego są:

- projekt zagospodarowania działki lub terenu;
- projekt architektoniczno-budowlany;
- projekt techniczny.

Forma opracowania projektu budowlanego jest zawarta w Rozporządzeniu Ministra Rozwoju, z dnia 11 września 2020 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego (Dz. U. 2022 poz. 1679 – t.j., z dnia 10 sierpnia 2022 r.).

Projekt budowlany lub jego część umożliwiająca ocenę zamierzenia inwestycyjnego związanego z translokacją zabytku do nowego miejsca może być już wymagany na etapie składania wniosku do WKZ o wydanie pozwolenia na przemieszczenie zabytków nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Projekt budowlany konieczny jest też do uzyskania pozwolenia na budowę oraz musi być zatwierdzony przez właściwego dla miejsca lokalizacji zabytku i składania wniosku Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.8. Dokumentacja powykonawcza

Konserwatorska dokumentacja powykonawcza stanowi podsumowanie procesu translokacji zabytku, dokumentuje jego stan w trakcie prowadzonych prac i po zakończonych

pracach. Powinna być każdorazowo wykonana, pomimo że przepisami prawa wymagana jest jedynie w odniesieniu do prac konserwatorskich, a nie np. robót budowlanych czy prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Dokumentacja powykonawcza powinna zawierać:

- opis, fotografie i rysunki dokumentujące poszczególne etapy prac konserwatorskich, robót budowlanych lub prac restauratorskich, z uwzględnieniem zastosowanych metod, materiałów i technik;
- wskazanie nowej lokalizacji zabytku;
- opracowanie graficzne – rysunki inwentaryzacyjne dokumentujące stan zabytku po translokacji i rysunki z oznaczeniem kolorystycznym stopnia ingerencji, czyli napraw i wymiany poszczególnych elementów. Stanowi uzupełnienie badań architektonicznych w zakresie dodania kolejnej fazy związanej z przemieszczeniem zabytku;
- fotografie zabytku po zakończeniu prac konserwatorskich lub prac restauratorskich;
- zalecenia konserwatorskie dla właściciela lub posiadacza zabytku określające sposoby i metody sprawowania opieki nad zabytkiem.

Dokumentacja podwykonawcza powinna być przekazana do właściwego dla miejsca nowej lokalizacji zabytku Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

6. Translokacja zabytku

6.1. Metody translokacji zabytków

Optymalnym rozwiązaniem ochrony obiektów reprezentujących walory zabytkowe, jest ich restauracja *in situ*, czyli w pierwotnym miejscu posadowienia. Niekiedy jednak taka forma ochrony, z różnych przyczyn jest niemożliwa. W tych szczególnych sytuacjach podejmuje się decyzję o translokacji obiektów. Metoda ta sprawdza się szczególnie dobrze w przypadku budynków drewnianych. Związane jest to z: sprężystością drewna, niedużą jego wagą i masą oraz względnymi możliwościami demontażu konstrukcji drewnianych i ich ponownego zestawienia.

Translokacje budynków drewnianych w ostatnich latach wpisują się również w nowy kulturowy trend związany z modą na życie w zgodzie z naturą. *Niewielkie budynki mieszkalne są przenoszone ze względu na pożądane i poszukiwane parametry środowiskowe, które nie są możliwe do osiągnięcia w sposób prosty w tradycyjnej, współczesnej metodzie murowanej. Klienci poszukują sprawdzonych w lokalnym klimacie rozwiązań tradycyjnych kojarzonych z naturą, ekologią i zdrowiem*¹⁹.

Technologię translokacji można podzielić na metodę całościową i rozbiórkową. Pierwsza dotyczy przede wszystkim budynków drewnianych, natomiast druga kojarzona jest z budynkami murowanymi. Jednak obie technologie zastosować można do budynków drewnianych. Wybór rozwiązania zależy od charakteru zabytku i elementów świadczących o jego wartościach, masy obiektu, rodzaju konstrukcji oraz powierzchni czy sposobu posadowienia budynku.

a. Metoda całościowa

Wybór całościowej metody translokacji budynku drewnianego zależy od wielu czynników. Przede wszystkim od wielkości budynku, jego stanu zachowania czy odległości na jaką jest translokowany. Jeżeli chodzi o wielkość budynku to jego przewóz w całości (bez demontażu) ograniczony jest przepisami o ruchu drogowym²⁰. Według przepisów za ładunek wielkogabarytowy uznaje się budynek o szerokości przekraczającej wraz z pojazdem 2,5 mb, wysokości 4 mb. i długości 16,5 mb. W związku z tym bardzo ciężko jest w tych parametrach zmieścić jakikolwiek budynek z drewna w całości. Istnieje jednak możliwość wynajęcia firmy, która ma odpowiednie uprawnienia do przewozu ładunków ponadnormatywnych. Koszty takiej

---

¹⁹ Ł. Wesołowski, *Translokacja obiektów budowlanych w aspekcie przyczyn i możliwości stosowania*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2016, nr 47, s. 41.

²⁰ Art. 2 pkt. 35a i b ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. 2019 poz. 690).

usługi są jednak zazwyczaj duże. Oprócz tego firmy zajmujące się przewozami gabarytów ponadnormatywnych w przypadku przewozu zabytku rzadko posiadają odpowiednie ubezpieczenie, które jest tu konieczne.

Jedną z dawniej stosowanych technik translokacji całościowej budynków wiejskich polegała np. na przewożeniu chałupy na spiętych razem przyczepach rolniczych. I tak unoszono ją przy użyciu lewarów kolejowych na odpowiednią wysokość. Następnie podjeżdżano pod niego 2 lub 4 połączonymi przyczepami i przy użyciu dwóch ciągników przewożono w nowe miejsce posadowienia. Na miejscu podnoszono budynek i opuszczano na nowo wykonany fundament.

Innym stosowanym powszechnie sposobem było przeciąganie domów na małe odległości. Jeżeli robiono to zimą, to pod budynkiem montowano drewniane płozy i ciągnięto we wskazane miejsce. Natomiast w pozostałe pory roku budynek kładziono na okrągłakach i ciągnięto po układanych na odcinku deskach.

Metoda całościowa może być też stosowana w przypadku translokacji poszczególnych części zabytku, o ile istnieje możliwość ich rozłączenia. Pozwala na przemieszczanie mniejszych fragmentów obiektu. Metoda ta często jest również łączona z częściowym demontażem niektórych elementów zabytku (np. konstrukcji dachowych, ganków, tarasów), które po przemieszczeniu w całości części głównej są ponownie zestawiane w cały obiekt budowlany.

Metoda translokacji całościowej jest najlepszą i najbardziej preferowaną z punktu widzenia konserwatorskiego metodą przemieszczania zabytków mimo, że ograniczają ją przede wszystkim nierówności terenu i możliwości transportowe. Pozwala w największym stopniu chronić wartości zabytkowe obiektu wynikające z jego autentycznej struktury budowlanej oraz ograniczyć zakres niezbędnych napraw i wymiany elementów konstrukcji. Często ochronie poddane mogą być całościowo również np. elementy wystroju zewnętrznego (tynki, szalunki, podłogi, a nawet fundamenty), zazwyczaj usuwane i niszczone w przypadku demontażu zabytku.

b. Metoda rozbiórkowa

Metoda translokacji budynków poprzez rozbiórkę i ponowny montaż znana jest i stosowana od dawna. Z powodzeniem też została zastosowana w muzealnictwie na wolnym powietrzu oraz innych praktykach konserwatorskich, gdzie obudowano ją ściśle określonymi wytycznymi.

Jedną z istotnych zalet omawianej metody jest możliwość dokładnej konserwacji poszczególnych elementów konstrukcji budynku. Należy jednak odnotować, że jest ona dużo bardziej skomplikowana oraz fakt, że w trakcie rozbiórki elementy budynku mogą ulec uszkodzeniom lub odkształceniom, często skutkującym wymuszoną wymianą autentycznej substancji zabytku.

Wspomniana metoda pozwala również na:

- przewożenie budynków na duże odległości, bez konieczności uzyskiwania specjalistycznych pozwoleń związanych z transportem ponadnormatywnym;
- etapowanie robót budowlanych. Optymalny jest cykl dwuletni, jednak w szczególnych przypadkach można go przedłużyć. Wymaga to odpowiedniego składowania elementów budynku;
- złożony budynek można także z reguły łatwiej poddać fumigacji, znacznie obniżając koszty tej usługi.

Istotnym niebezpieczeństwem metody rozbiórkowej translokacji zabytku jest konieczność rozbiórki obiektu, a następnie znacznego opóźnienia lub w ogóle zaniechania ponownego jego montażu w miejscu nowej lokalizacji. Kwestie te posiadają zarówno wymiar formalno-prawny rozbiórki obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków, jak też techniczny, związany z niszczeniem zdemontowanych i przeniesionych elementów zabytku, które często mogą być przechowywane w nieodpowiednich warunkach sprzyjających korozji biologicznej²¹. Ww. problem organ konserwatorski bezwzględnie ma mieć na uwadze wydając pozwolenie na przemieszczenie zabytku powiązane z jego demontażem.

6.2. Wytyczne do demontażu

Demontaż każdego budynku o konstrukcji drewnianej najczęściej przeprowadzany jest w następującej kolejności:

- odłączenie i ewentualny demontaż instalacji;
- zdjęcie warstw pokrywających ściany (o ile występują). W przypadku budynków drewnianych mogą to być np. tynki naturalne lub szalunek drewniany. Na tym etapie najczęściej wykonuje się uzupełniającą inwentaryzację architektoniczną, dokumentującą układ konstrukcji bez warstw wierzchnich. Spowodowane jest to faktem, że wykonanie inwentaryzacji przy zakrytym zrębie lub drewnianym szkielecie nie pozwala

---

²¹ Patrz: *Raport o stanie architektury drewnianej w Polsce*, Warszawa 2023.

w późniejszym etapie na oznaczenie typów rozkładu drewna na poszczególnych elementach konstrukcji;

- zdjęcie pokrycia dachu;
- oznakowanie poszczególnych elementów konstrukcji i wyposażenia obiektu przeznaczonych do przeniesienia (sposoby i systemy znakowania elementów omówione zostaną w następnych rozdziałach). Oznaczenia należy również nanieść na dokumentacji, o ile nie są w niej od razu zawarte;
- demontaż stolarki okiennej i drzwiowej oraz innych elementów ozdobnych stolarek;
- demontaż więźby dachowej. Przed rozbiórką więźby dachowej konieczne jest sprawdzenie stanu technicznego komina. Jeżeli jego stan nie jest prawidłowy to należy zacząć od tego elementu, zły stan techniczny komina zagraża bowiem bezpieczeństwu ekipy demontującej obiekt;
- demontaż stropów po usunięciu podłóg i podsufitki. Wyjątek stanowią sytuacje, w których na stropach znajdują się polichromie. W takiej sytuacji deskowane pułapu stropu należy usunąć we wcześniejszym etapie;
- demontaż ścian. W przypadku konstrukcji szkieletowej warto zastosować demontaż częściowy i jeżeli jest to możliwe wybrane ściany przewozić w całości. Dzięki temu przynajmniej w części zachowane być mogą oryginalne połączenia ciesielskie elementów oraz wypełnienia pól szkieletu;
- demontaż podłóg i legarów,
- demontaż podwalin,
- demontaż urządzeń paleniskowo-dymnych (w dobrym stanie zachowania);
- demontaż fundamentów i podmurówki budynku.

Podczas demontażu konstrukcji budynku należy oceniać na bieżąco stan techniczny kolejnych elementów i oznaczać je kolorystycznie na inwentaryzacji. Z uwagi na skomplikowany charakter prac, pomimo że niestety nie nakazują tego przepisy prawa, demontaż winni przeprowadzać wykonawcy specjalizujący się w translokacjach zabytków oraz posiadający wiedzę o typach konstrukcji drewnianych oraz rodzajach połączeń ciesielskich elementów. Poszczególne elementy w złączach ciesielskich należy rozłączać bardzo ostrożnie, by nie dopuścić do uszkodzenia złącz.

6.3. Ocena stanu zachowania i klasyfikacja elementów w trakcie demontażu

Podczas oceny stanu zachowania konstrukcji należy każdy z elementów poddać weryfikacji i ocenie, określając jego typ rozkładu i zakres koniecznych do przeprowadzenia prac konserwatorskich.

W literaturze przedmiotu i praktyce konserwatorskiej przyjmuje się następującą klasyfikację stanu zachowania drewnianych elementów budowli w powiązaniu z zakresem koniecznych do wykonania zabiegów:

- *typ I – drewno całkowicie zdrowe. Zalecane zabiegi: oczyszczanie i impregnacja;*
- *typ II – drewno lekko porażone, ale bez oznak zniszczenia lub osłabienia struktury. Zalecane zabiegi: oczyszczanie, dezynfekcja lub dezynsekcja i impregnacja uzupełniająca;*
- *typ III – drewno porażone, z lokalnymi uszkodzeniami i nieznacznym osłabieniem warstwy powierzchniowej. Zalecane zabiegi: ewentualne oczyszczanie, dezynfekcja lub dezynsekcja, impregnacja, utwardzanie powierzchniowe i uzupełnianie ubytków;*
- *typ IV – drewno o znacznym stopniu zniszczenia, do 50% powierzchni przekroju. Zalecane zabiegi: ociosanie warstwy uszkodzonej, dezynfekcja lub dezynsekcja, uzupełnianie ubytków przez kolkowanie lub sklejanie z nowym drewnem impregnowanym;*
- *typ V – drewno o bardzo dużym stopniu zniszczenia, powyżej 50% powierzchni przekroju. Zalecane zabiegi: rekonstrukcja elementu – odtworzenie uszkodzonego odcinka lub całego fragmentu konstrukcyjnego;*
- *typ VI – drewno zniszczone, powyżej 50% powierzchni przekroju (warstwę polichromii w obiektach zabytkowych należy zachować). Zalecane zabiegi: ociosanie warstwy uszkodzonej z pozostawieniem drewna grubości 2 cm przy polichromii, dezynsekcja, utwardzanie drewna starego i doklejanie nowego, impregnowanego. Uzupełnienie i weryfikacja badań technicznych i architektonicznych²².*

6.4. Sposoby i systemy znakowania elementów

Niemal każdy warsztat ciesielski w przeszłości stosował oryginalny system znaków montażowych, w formie nacięć wykonanych siekierą na drewnianych elementach konstrukcji budynku. Obecnie stosuje się tzw. blaszkowy system znaków, powszechnie stosowany w krajowych muzeach na wolnym powietrzu. Polega on oznaczeniu wszystkich elementów rozbieranego drewnianego budynku blaszkami, na których wytłoczono sygnaturę literowo-

---

²² P. Kozarski, *O konserwacji budownictwa*, Warszawa 2017, s. 350.

cyfrową. Wspomniane blaszki o wymiarach 7 cm x 2,5 cm wykonane z grubej blachy aluminiowej lub miedzianej, przytwierdzone są do określonego elementu konstrukcji za pomocą gwoździ. Sygnatura wytłoczona na blaszce, zapisywana jest na tymże elemencie konstrukcji w dokumentacji pomiarowo rysunkowej.

Najpowszechniejszy system sygnatur polega na oznaczeniu ścian zewnętrznych budynku, odpowiednio ścianę frontową literą A, a następne, zgodnie z ruchem zegara kolejne ściany literami B, C, D. Pierwsza belka od dołu ściany frontowej (podwalina) będzie zatem oznaczona sygnaturą A-1, druga A-2, kolejna A-3, itd. Podobnie znaczyć należy pozostałe ściany zewnętrzne. W konstrukcjach szkieletowych znakuje się również pozostałe elementy szkieletu: słupy, rygle, zastrzały i oczepy (np. S-1, S-2..., R-1, R-2..., Z-1, Z-2..., O-1 itp.).

Ściany wewnątrz budynku oznaczamy kolejnymi literami alfabetu: E, F G, H itd.; legary literą L, deski podłogi literami DP; belki stropowe literą S; deski stropu literami DS; krowie w poszczególnych wiązarach odpowiednio parami literami K-1 i K-2; jętki literą J; a deski szczytu literami DD. Pozostałe sygnatury tworzy się w miarę potrzeb wynikających z dokumentacji pomiarowo-rysunkowej obiektu. Dobre i trwałe oznakowanie elementów translokowanego obiektu pomaga w sposób zasadniczy w jego powtórny montażu na nowym miejscu posadowienia. Ostateczny wybór systemu znakowania elementów uzależniony będzie od preferencji i praktyki wykonawców prac, winien jednak zapewniać warunek trwałego oznakowania elementów na czas demontażu i montażu obiektu, być jednoznaczny i zrozumiały, łatwo demontowalny po wykonaniu prac montażowych oraz nie wpływać na wartości estetyczne i kwestie trwałości znaczonych elementów konstrukcyjnych zabytku (np. poprzez trwałe oznaczenia farbami olejnymi, bądź wycinanie oznaczeń na powierzchni drewna).

6.5. Wytyczne do montażu

Montażu dokonujemy w określonym porządku przy wykorzystaniu oznaczeń numerycznych w inwentaryzacji i na elementach budynku. Należy zwracać szczególną uwagę na poprawność montażu i dopasowanie pierwotnych połączeń ciesielskich.

Kolejność montażu:

- a) fundament i podmurówka;
  - podwaliny;
  - legary podłogi (o ile osadzone są w podwalinach);
  - elementy ścian;
  - ościeża i futryny otworów okiennych i drzwiowych;
  - oczepy ścian;

- belki stropowe;
- pozostałe elementy stropów;
- więźba dachowa;
- pokrycie dachu;
- ewentualne schody wewnętrzne;
- podłogi;
- stolarka okien i drzwi;
- ewentualne okładziny zewnętrzne i wewnętrzne ścian oraz wypełnienia pól szkieletu.

Uwaga:

jeżeli w budynku wznosimy piec i komin, to buduje się je przed montażem stropów i więźby. Wykonanie ewentualnych instalacji jest uzależnione od ich charakteru i należy je realizować równoległe z montażem przenoszonych lub uzupełnianych elementów obiektu.

6.6. Konserwacja elementów drewnianych obiektu translokowanego

Translokowany obiekt należy konserwować wieloetapowo w trakcie prowadzonych prac. W pierwszej kolejności podczas rozbiórki proponuje się dzielenie kolejnych elementów pod kątem działań związanych z zabiegami konserwatorskimi wynikającymi ze stanu zachowania drewnianych elementów budowli.

Do zabiegów konserwatorskich należą:

- a) **oczyszczenie** polegające na usunięciu kurzu, pyłu i innych zanieczyszczeń znajdujących się na drewnie;
- b) **dezynsekcja lub dezynfekcja** polegająca na zabiegach grzybobójczych (dezynfekcja) i owadobójczych (dezynsekcja). W przypadku zabiegów owadobójczych wykonuje się ją zazwyczaj w okresie od kwietnia do września, w czasie gdy temperatura powietrza w ciągu doby przekracza 10°C a wilgotność względna powietrza 60%. Ewentualne zabiegi fumigacji z reguły prowadzone są od kwietnia do początku września i trwają około 14 dni;
- c) **impregnacja** polegająca na wprowadzeniu w strukturę drewna środka owadobójczego i grzybobójczego. Metod wykonania impregnacji jest kilka. Do najbardziej popularnej należy impregnacja powierzchniowa polegająca na pokryciu materiału impregnatem przy użyciu pędzla. Zamiast pędzla można użyć opryskiwacza, który również działa powierzchniowo, ale pozwala pod niewielkim ciśnieniem wprowadzić impregnat w zagłębienia i otwory. Innym sposobem jest tzw. iniekcja. Zabieg ten polega na

wpuszczeniu w istniejące lub wykonane otwory preparatu impregnującego. Otwory te zaślepia się kołeczkami;

- d) **utwardzanie przypowierzchniowe (konsolidacja)** polega na wprowadzeniu w drewno środka, który utwardza miękkie drewno. Zabieg ten stosuje się zazwyczaj na cennych elementach budynku, rzadziej w odniesieniu do elementów konstrukcyjnych z uwagi na wysokie koszty preparatów. Należy zaznaczyć, że utwardzanie powierzchniowe drewna nie przywraca materiałowi właściwości konstrukcyjnych, a jedynie pozwala na wzmocnienie jego powierzchni.

Wybór środków dostępnych w handlu do konserwacji i impregnacji drewna jest bardzo duży. Wykorzystywanie i sposób aplikacji poszczególnych środków powinien być określony przez uczestniczących w procesie translokacji zabytku konserwatorów lub osób pełniących specjalistyczny nadzór budowlany i konserwatorski. Należy też zwrócić uwagę, że niektóre środki pojawiają się i po krótkim czasie znikają z rynku mimo dobrych opinii. Są również środki do konserwacji drewna wymagające specjalistycznych pozwoleń ponieważ znajdują się w najwyższej klasie szkodliwości i nie można ich kupić bez posiadania odpowiednich uprawnień.

- e) **ociosywanie** polegające na usuwaniu zniszczonych fragmentów drewna. Wykonuje się do przy użyciu ośników, dłut czy ciosł. Ociosywać powinno się wyłącznie miejsca porażone przez grzyby i zniszczone poprzez żerowanie szkodników drewna. Przy zniszczeniu fragmentów drewna powyżej 50% przekroju można również odciąć porażony fragment, a miejsce uzupełnić nowym materiałem (koniecznie zaimpregnowanym);
- f) **uzupełnianie ubytków i flekowanie** polegające na przywróceniu kształtu uszkodzonemu elementowi drewnianemu. Jeżeli stwierdzono powierzchniową korozję drewna, to usunięty, zniszczony fragment można uzupełnić nowym materiałem. Należy jednak pamiętać żeby naprawy wykonywać w sposób mało widoczny pozwalający jednak na odróżnienie materiału współczesnego od oryginalnego. Do uzupełnienia można zastosować np. metodę polegającą na kitowaniu ubytku (kit na bazie kleju do drewna i trocin). Po zmieszaniu dwóch składników powstałą masą wypełniamy ubytek i po wyschnięciu ścinamy nadmiar oraz wyrównujemy powierzchnię. Przy większych ubytkach stosuje się zwykle flekowanie. Uszkodzone miejsce należy oczyścić, a następnie podciąć, nadając mu geometryczny kształt. Flek wycinamy w tej samej formie. Następnie możemy zastosować klej lub kołkowanie w celu osadzenia fleka.

Należy pamiętać, by w przypadku flekowania starać się zachować układ słoï, stosować ten sam gatunek drewna i zaimpregnować materiał na flek przed jego osadzaniem;

g) **rekonstrukcja** elementu polegająca na odtworzeniu zniszczonego elementu konstrukcji budynku. Tutaj również należy pamiętać o zastosowaniu właściwego gatunku drewna i jego impregnacji.

W przypadku zabiegów konserwatorskich, w szczególności flekowania i rekonstrukcji, należy brać pod uwagę funkcję, którą element będzie pełnić w budynku. Jeżeli spełnia funkcję konstrukcyjną i przyjmuje znaczne obciążenia, czasami lepiej wymienić fragment elementu z zachowaniem jego wymiarów niż wykonać flekowanie. Rekonstrukcja najczęściej dotyczy podwalin, gdyż znajdują się one zazwyczaj w najgorszym stanie.

7. Możliwości pozyskiwania dofinansowania na translokację obiektu przez indywidualnych użytkowników

Wpisanie do rejestru zabytków obiektu architektury nakłada na jego właściciela obowiązki. Przede wszystkim powinien on dbać o utrzymanie zabytku i jego otoczenia w możliwie jak najlepszym stanie. Wiąże się to z prowadzeniem kosztownych prac pielęgnacyjnych, konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Wpisanie obiektu do rejestru daje jednak też jego właścicielowi możliwość ubiegania się o dofinansowanie szeregu prac remontowych przy obiekcie zabytkowym. Dotacje są możliwe do pozyskania z wielu źródeł, najczęściej jednak udzielane są z środków budżetu państwa, przy czym dysponentami jest zarówno Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego jak i wojewodowie w których imieniu działają Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków. Innym źródłem finansowania są jednostki samorządu terytorialnego.

7.1. Dotacje z budżetu państwa

Dysponentami dotacji z budżetu są Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków. Udzielanie dotacji odbywa się na zasadach uregulowanych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z art. 74 u.o.z. o dotację ubiegać się mogą osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Dotacja może być udzielona na przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, i stosownie do art. 77 u.o.z. dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dofinansowanie może być udzielone na prace planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku, lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku. Może też objąć tak zwaną „refundację poniesionych kosztów”, czyli zwrot nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

Szczególnie rozbudowane i pomocne są programy dotacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy MKiDN są skierowane do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków do ministerstwa, poza jednym programem – „Ochrona zabytków”. W efekcie jest to najbardziej znany i dostępny program dla właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków. O dofinansowanie w ramach tego programu nie mogą się natomiast ubiegać państwowe instytucje kultury, szkoły publiczne oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz nie kwalifikują się tu zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Strategicznym celem programu „Ochrona zabytków” jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Finansowane są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, natomiast nie mogą uzyskać dofinansowania projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony jest na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO, uznanych za pomniki historii oraz tych, które przedstawiają wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnosiwiatowym, jak i lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Standardowe dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50 proc. nakładów koniecznych. Od tej reguły istnieją jednak wyjątki wynikające z artykułu 78 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które umożliwiają udzielenie dofinansowania w kwocie do 100 proc. nakładów koniecznych²³.

7.2. Dotacje z budżetu jednostek samorządu terytorialnego

Dotacje na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku uzyskać można z następujących jednostek samorządu terytorialnego:

- a) gminy – dotacje udzielane są przez rady gmin lub miast;
- b) powiaty – dotacje udzielane są przez rady powiatu;
- c) województwa – dotacje przyznawane przez sejmik.

W ustawach o samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest uznana za jedno z zadań własnych samorządu w ramach zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty (art. 7 ust. 1 pkt 9 Ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym; art. 4 ust. 1 pkt 7 Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym; art. 14 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że dofinansowywanie prac i robót przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej (art. 82 ust. 2).

---

²³ https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/program-dotacyjny-ochrona-zabytkow-ministra-kultury-i-dziedzictwa-narodowego/ (dostęp: 01.10.2022 r.).

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a). Dotowanie prac w przypadku samorządów odbywa się przez uchwały radnych w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu gminy (powiatu, województwa) na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Kwestie te regulują przepisy art. 81 wymienionej ustawy: „w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielana przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale”²⁴.

---

²⁴https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/fundusze-samorzadowe-na-zabytki/ (dostęp: 01.10.2022 r.).

8. Literatura:

- Czajkowski J., *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok 1984
- Czajnik M., *Odgrzybianie i zabezpieczanie budynków*, Warszawa 1991
- Hamberg-Federowicz A., *Zabytki. Przewodnik dla właścicieli, użytkowników i pasjonatów zabytków oraz pracowników samorządu terytorialnego*, Szczecin 2012
- Jankowski W., *Metody wykonywania szczegółowych inwentaryzacji pomiarowych obiektów przeznaczonych do przeniesienia*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1966, nr 3
- Karyś J., *Ochrona przed wilgocią i korozją biologiczną w budownictwie*, Warszawa 2014
- Kozarski P., *O konserwacji budownictwa*, Warszawa 2017
- Krajewski A., Witomski P., *Ochrona drewna*, Warszawa 2003
- Krawczak Cz., *Prawo budowlane na ziemiach polskich od połowy XVIII wieku do 1939 roku*, Poznań 1975
- Olszański H., *Dokumentacja konserwatorsko-budowlana na potrzeby muzeów skansenowskich*, „Acta Scansenologica” 1980, t.1
- Raport o stanie architektury drewnianej w Polsce*, Warszawa 2023
- Sadkowski T., Szarejko K., *Chata za miastem na Kaszubach i Kociewiu*, Gdańsk 1978
- Smoczkiewicz L., *Metody i organizacja prac przy przenoszeniu obiektów zabytkowych budownictwa ludowego – na podstawie doświadczeń Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, „Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku” 1966, t. 3
- Schaaf U., Prarat M., *Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa zabytków architektury drewnianej w procesie konserwatorskim – problemy i propozycja standaryzacji*, „Budownictwo i Architektura” 2015, vol.14 (4)
- Świąch J., *Problemy konserwacji i profilaktyki konserwatorskiej obiektów techniki na ekspozycjach polskich muzeów na wolnym powietrzu*, [w:] *Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów*, pod red. J. Świącha, L. Satniek, H. Nowickiej, A. Kuberki, Szreniawa 2006
- Świąch J., Tubaja R., *Muzea etnograficzne typu skansenowskiego w Polsce. Założenie merytoryczne a realizacja*, [w:] *Skanseny po latach – założenia a realizacja*, Nowy Sącz 1996
- Ważny J., Karyś J., *Ochrona drewna przed korozją biologiczną*, Warszawa 2001
- Wesołowski Ł., *Translokacja obiektów budowlanych w aspekcie przyczyn i możliwości stosowania*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2016, nr. 47
- Zyska B., *Zagrożenia biologiczne w budynku*, Warszawa 1999